

УДК 376.4

ШЛЯХИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У ВНЗ УКРАЇНИ

Т.А. Авксентьєва, А.П. Лісниченко

У статті розкривається поняття інклюзивної вищої освіти як системи освітніх послуг з поєднанням елементів спеціальної та інклюзивної освіти, що базуються на принципах діалогу, обопільного суверенітету, свободи співрозвитку тощо. Обґрунтовується використання інклюзивної моделі навчання в вищому навчальному закладі як оптимальної, на відміну від інтегрованої форми навчання чи навчання студентів з особливими потребами в спеціальних академічних групах. Виокремлюються шляхи комплексного підходу до запровадження інклюзивної вищої освіти: розвитку спеціалізованої матеріально-технічної бази та навчально-методичної складової; інклюзивної компетентності викладачів та студентів; медико-реабілітаційної, соціально-психологічної, соціально-педагогічної та соціально-правової сфер.

Ключові слова: інклюзивна вища освіта, інклюзивна компетентність викладачів та студентів, інтегративна та інклюзивна форми навчання.

ПУТИ ВВЕДЕНИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ВУЗАХ УКРАИНЫ

Т.А. Авксентьева, А.П. Лисниченко

В статье раскрывается понятие инклюзивного высшего образования как системы образовательных услуг, которые объединяют элементы специального и инклюзивного образования, и базируются на принципах диалога, обоюдного суверенитета, свободы общего развития и т.д. Обосновывается использование инклюзивной модели обучения в высшем учебном заведении как оптимальной, в отличие от интегрированной формы обучения и обучения студентов с особенными образовательными потребностями в специальных академических группах. Выделяются пути комплексного подхода к реализации инклюзивного высшего образования: развитие специализированной материально-технической базы и учебно-методической составляющей; инклюзивной компетентности преподавателей и студентов; медицинско-реабилитационной, социально-психологической, социально-педагогической и социально-правовой сфер.

Ключевые слова: инклюзивное высшее образование, инклюзивная компетентность преподавателей и студентов, интегрированная и инклюзивная формы обучения.

THE WAYS OF INCLUSIVE EDUCATION INTEGRATION INTO HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF UKRAINE

T. Avksentieva, A.Lisnychenko

The article deals with inclusive education in higher educational establishments. In this paper it is considered as a system of educational services which suggests the combination of elements of both specialized and inclusive education and is believed to be based on the principles of dialogue, mutual sovereignty, latitude of thought and development.

The application of inclusive teaching model in higher education has been justified as optimum in contrast to integrated or isolated education of learners with special needs. The advantages of inclusive education are as follows: it facilitates smooth integration of learners with special needs into society, helps them to obtain the desirable qualification and fulfill themselves in the professional field. Beneficial inclusive environment includes three dimensions: the suitability of teaching-learning facilities, inclusive competence of teachers, inclusive competence of students.

The practical application of inclusive education, in particular in non-specialized higher educational establishments, requires a number of fundamental changes of the whole teaching-learning process: the initiation of special training courses, seminars and workshop classes aimed at sharing experience and working out effective strategies of inclusive education development; systematic individual work with students; active use of inclusive collaborative work through scaffolding, pair /group work of students with mixed abilities and needs; creating special learning conditions for the development of such qualities as empathy, mutual help and cooperation.

So, the integration of inclusive education in higher educational establishments of Ukraine is a multifaceted problem which requires a complex approach, in particular – integrated and simultaneous development of all its components: physical

infrastructure and teaching-learning facilities; inclusive competence of teachers and students; medical-rehabilitative, socio-psychological, socio-pedagogical and socio-legal fields.

Key words: *inclusive higher education, inclusive competence of teachers and students, integrated education, inclusive teaching model.*

Однією із потреб сьогодення є забезпечення рівного доступу до якісної освіти усіх без винятку людей, незважаючи на національні, соціальні чи психофізичні відмінності. Важливість розв'язання цього питання зумовлена визначенням головної цінності сучасної освітньої моделі – розвитку кожної особистості суспільства. Право кожної молодої людини з особливими потребами на отримання освіти закріплено низкою державних законодавчих документів, основними з яких є: Конституція України (1996 р.); Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991 р.); накази МОН України «Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю» (2005 р.), «Про організацію інтегрованого навчання інвалідів у вищих навчальних закладах III – IV рівнів акредитації незалежно від форми власності і підпорядкування» (2009 р.), «Концепція розвитку інклюзивної освіти» (2010 р.) та ін.

Сьогодні мусимо визнати, що існує суперечність між детермінованою державним законодавством необхідністю поширення інклюзивної освіти та недостатнім рівнем забезпечення системою вищої освіти, з її традиційною спрямованістю надання диференційованих освітніх послуг студентам з нормальним рівнем здоров'я та студентам з особливими потребами.

Різні аспекти супроводу навчання студентів з особливими потребами у вищому навчальному закладі досліджувались такими науковцями: Г. Бойко, А. Кісляк, К. Кольченко, С. Місяк, П. Таланчук, В. Шиян та ін. Інклюзивна вища освіта в Україні визначається як система освітніх послуг з поєднанням елементів спеціальної та інклюзивної освіти. В основі інклюзивної вищої освіти лежать принципи: діалогізму в рамках педагогіки партнерства, суб'єкт-суб'єктних відносин зі здоровим оточенням та принципи співіснування, обопільного суверенітету, свободи співрозвитку, єдності та прийняття рішень тощо [7, с.426].

На думку І. Іванюк, організація інклюзивного навчання студентів з особливими потребами у ВНЗ повинна враховувати загальні і специфічні принципи гуманістичної педагогіки та психології, найважливішими з яких є: суспільна спрямованість; розвиток особистості людини з інвалідністю в діяльності і спілкуванні; стимулювання внутрішньої активності особистості; гуманізм у поєднанні з високою вимогливістю; урахування вікових та індивідуальних особливостей; виховання в колективі; єдність і погодженість вимог, зусиль і дій ВНЗ, родини, громадськості; законність і забезпечення прав людини; відповідальність за дотримання правил і норм у взаєминах зі студентом, який має інвалідність; доступність; опора на потенційні можливості людини та максимізація соціальних ресурсів; поєднання допомоги із самопомогою; добровільність у прийнятті допомоги; відповідальність суб'єктів соціальної роботи за збереження етичних і правових норм [5].

Проте, як свідчить практика, на шляху до реалізації цих принципів постають значні труднощі. Так, М. Чайковський у своєму дослідженні з'ясував, що сучасний стан упровадження інклюзії у вітчизняних вищих навчальних закладах характеризується недостатньою навчально-методичною підготовкою викладачів до роботи зі студентами з особливими потребами; відсутністю дієвого контролю за виконанням принципів інклюзії в закладі освіти; обмеженим вибором індивідуального освітнього маршруту, що здійснюється особою з інвалідністю відповідно до індивідуальних можливостей; недостатньою розробленістю теорії та технологій соціально-педагогічної роботи зі студентами з інвалідністю [7, с.426-427].

Усе це вимагає пошуку ефективних шляхів подолання цих труднощів.

Метою нашої статті є: обґрунтування інклюзивної форми навчання у вищому навчальному закладі як найбільш оптимальної; розкриття ефективних шляхів реалізації інклюзивної освіти у ВНЗ.

Інклюзивна форма навчання студентів з особливими потребами є найбільш оптимальною, на відміну від інтегрованої форми чи навчання студентів з особливими потребами в спеціальних академічних групах.

Так, здобуття вищої освіти в спеціальних групах дає змогу організувати навчальний процес з урахуванням особливих потреб студентів. Проте зазначена форма навчання не сприяє повною мірою соціалізації студентів.

У інтегрованій групі студенти з особливими потребами мають змогу для повної соціалізації в єдиному потоці студентів, але за таких обставин вони є позбавленими спеціальних умов для навчання. Вимоги до студентів з особливими потребами за інтегрованої форми навчання висувуються такі ж, як і до інших студентів.

Інклюзивна модель навчання передбачає навчання студентів з особливими потребами в єдиному потоці студентів із спеціальним супроводом, забезпеченням спеціальних освітніх умов та наданням спектру відповідних послуг з боку спеціально створеного підрозділу в структурі вищого навчального закладу [6].

Інклюзивна вища освіта є одним із етапів інтеграції студентів з особливими потребами в суспільство

та допомагає їм отримати бажану професію й самореалізуватися в професійній діяльності.

Перш ніж прийняти на навчання людей з особливими потребами, згідно з С. Драч, університет має здійснити низку організаційних заходів, зокрема [3] :

- створення спеціалізованої матеріально-технічної бази;
- створення безбар'єрного освітнього середовища, у якому приміщення, інформаційно-навчальний матеріал є доступними для всіх студентів; надання можливості вибору фаху та форми навчання (денної, заочної, дистанційної, комбінованої);
- підготовку адаптованого навчально-методичного забезпечення для студентів з різними нозологіями (аудіо-, відео-, тактильних та електронних матеріалів тощо);
- орієнтацію викладачів на толерантне ставлення й розуміння проблем людей з особливими потребами;
- урахування індивідуальних особливостей і потреб студентів;
- організацію психологічної підтримки учасників навчального процесу;
- надання соціальної та медико-реабілітаційної допомоги;
- створення умов для соціалізації, самовизначення й самореалізації;
- організацію позааудиторної діяльності для забезпечення професійної адаптації студентів, підготовки їх до працевлаштування й планування їхньої кар'єри.

Успішне інклюзивне середовище у ВНЗ дослідник Є. Базика розглядає через тривимірну складову [1]: пристосованість учбової бази; інклюзивну компетентність викладачів та інклюзивну компетентність студентів.

Перша її складова включає принципи універсального дизайну, розроблені групою американських дослідників, і передбачає таке:

- рівність і доступність середовища для кожного;
- гнучкість у використанні середовища;
- простоту й зручність у використанні для будь-якої особи;
- сприйняття інформації, незважаючи на сенсорні можливості користувачів;
- терпимість до помилок користувачів;
- максимально комфортне та ефективне використання без втоми;
- наявність необхідного розміру та простору при підході, під'їзді і різних маніпуляціях незалежно від стану користувача [2, с. 134].

Інклюзивна компетентність викладача як друга складова інклюзії ВНЗ визначається Є. Базиною як досягнутий рівень сформованості соціально-психологічної складової (сукупність психологічних якостей, здібностей, соціальних знань і вмінь, що сприяють активній взаємодії з соціумом, налагодженню контактів з різними групами й індивідами, активну соціальну роль) і спеціальної, що включає мотивацію до роботи в інклюзивному освітньому закладі і володіння спеціальними навичками професійної діяльності [1].

Відповідно, третя складова інклюзії ВНЗ – інклюзивна компетентність студента, розглядається автором як інтегральна особистісна соціально-психологічна характеристика, яка включає сформованість емпатії, готовність до продуктивної співпраці з колегами з особливими потребами й володіння навичками надання психосоціальної підтримки в умовах інклюзії [1].

Практична реалізація інклюзивного навчання, особливо в звичайних, не інтегрованих вищих навчальних закладах освіти, вимагає також докорінної перебудови навчального-виховного процесу та свідомості всіх його учасників, а саме:

- проведення спеціальних курсів, семінарів з тематики інклюзивного навчання;
- проведення відкритих занять у форматі майстер-класів, які надають можливість поділитися досвідом та визначити подальші завдання власної і колективної діяльності для здійснення результативного інклюзивного навчання;
- проведення систематичної індивідуальної роботи з окремими студентами;
- заохочення до допомоги «здоровими» студентами своїм колегам-студентам з особливими потребами під час підготовки до різних форм занять, складання заліків та іспитів;
- надання студентам з сенсорними порушеннями додаткового часу на контрольних заняттях, заліках, іспитах;
- активне використання на заняттях форм інклюзивної колективної взаємодії (робота в групах, які складаються із студентів із змішаним рівнем знань та освітніх потреб);
- створення педагогічних умов та ситуацій для розвитку в студентів якостей емпатії, толерантності та досвіду навчання у режимі взаємодопомоги та співпраці.

Відповідно до О. Єрмоєнко, традиційна класична система навчання вищого навчального закладу

потребує переходу до індивідуалізованого і персоналізованого підходів та запровадження загальної стандартної програми, доступної для всіх студентів. Психолого-педагогічний супровід студентів з особливими потребами, згідно з дослідницею, має такі особливі характеристики: об'єднання мети психологічної та педагогічної допомоги; фокусування на особистості студента з особливими потребами (реалізації потенційних можливостей, розкритті індивідуальних особливостей особистості); підтримка оптимально значущих якостей особистості; корекція вад розвитку; поліпшення соціальної адаптації й інтеграції осіб з обмеженими психофізичними можливостями тощо [4].

Таким чином, запровадження інклюзивного навчання у ВНЗ України є сьогодні багатоаспектною проблемою, що вимагає комплексного підходу до її розв'язання, а саме: інтегрованого та одночасного розвитку спеціалізованої матеріально-технічної бази та навчально-методичної складової; інклюзивної компетентності викладачів та студентів; медико-реабілітаційної, соціально-психологічної, соціально-педагогічної та соціально-правової сфер.

Література

1. Бази́ка Є.Л. Інклюзивна освіта вищого навчального закладу як предиспозиція успішної соціалізації студентів з особливими потребами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ippobuk.cv.ua/images/Oleksyuk/.../ststtia-bazyka.pdf.
2. Дубровская Т. А. Адаптация и реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья / Т. А. Дубровская, М. В. Воронцова. – М. : Изд-во РГСУ, 2014. – 364 с.
3. Драч С.В. Супровід навчання студентів з обмеженими можливостями в інклюзивному освітньому просторі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?.
4. Єрьоменко О. Психолого-педагогічний супровід студентів з особливими потребами у вищих навчальних закладах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.drohobych.net/youngsc/AQGS/.../313
5. Іванюк І. Адаптація студентів з обмеженими можливостями в умовах інклюзивного навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.vmurol.com.ua/upload/Naukovo.../Elektronni.../3.pdf
6. Когут С. Інклюзія у вищій школі України : Сучасний стан та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dibra.bg.aid.czest.pl:8080/Content/z669/137.pdf
7. Чайковський М.Є. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору: дис. ... доктора пед. наук / М.Є Чайковський. – Старобільськ. – 2016. – 570 с.

References

1. Bazyka Ye.L. Inklusyivna osvita vyshchoho navchal'noho zakladu yak preddyspozytsiya uspishnoyi sotsializatsiyi studentiv z osoblyvymy potrebamy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : www.ippobuk.cv.ua/images/Oleksyuk/.../ststtia-bazyka.pdf.
2. Dubrovskaya T. A. Adaptatsiya i reabilitatsiya detey s ogranichennyimi vozmozhnostyami zdorovyia / T. A. Dubrovskaya, M. V. Vorontsova. – M. : Izd-vo RGSU, 2014. – 364 s.
3. Drach S.V. Suprovid navchannya studentiv z obmezhenyimi mozhlyvostyamy v inklyuzyvnomu osvith'nomu prostori [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?.
4. Yer'omenko O. Psykholoho-pedahohichnyy suprovid studentiv z osoblyvymy potrebamy u vyshchych navchal'nykh zakladakh [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: www.drohobych.net/youngsc/AQGS/.../313
5. Ivanyuk I. Adaptatsiya studentiv z obmezhenyimi mozhlyvostyamy v umovakh inklyuzyvnoho navchannya [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: www.vmurol.com.ua/upload/Naukovo.../Elektronni.../3.pdf
6. Kohut S. Inklyuziya u vyshchiy shkoli Ukrayiny : Suchasnyy stan ta perspektyvy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : www.dibra.bg.aid.czest.pl:8080/Content/z669/137.pdf
7. Chaykovs'kyu M.Ye. Teoriya i praktyka sotsial'no-pedahohichnoyi roboty z moloddyu z osoblyvymy potrebamy v umovakh inklyuzyvnoho osvith'noho prostoru: dys. ... doktora ped. nauk / M.Ye Chaykovs'kyu. – Starobil's'k. – 2016. – 570 s.